

וישאל תשפ"א שלום רב –

חז"ל שהביא רש"י [לב-כג] מבקרים את יעקב על שהטמין את דינה שלא רצה שיראנה עשו וישאנה, שאפשר היתה מחזירתו למוטב, ובעבור זה נענש בצרת דינה. ויש כאן כמה נקודות שצריכות ביאור שנשתדל לדבר אליהן.

באופן השקפתי תמוה מאד מדוע הוצרכו חז"ל לבקר את יעקב בבקורת תמוהה כל כך, דבאמת מהפסוקים אין שום משמעות לזה, ואף שהוקשה לחז"ל על שכתוב ואחר עשר ילדיו שהיכן היתה דינה [והניחו בפשטות שאם חסר מספר אחד מן הי"ב מן הסתם זה דינה אף שאין לזה הכרח בפסוק ואפשר שזה היה אחר מהשבטים], אבל בודאי היו יכולים ליישב קושיים בזה שטמנה יעקב בתיבה ותו לא, אבל זה לא צריך להיות בקורת עליו שכאלו עשה דבר עבירה בזה, ולא מובן מה מרוויחים חז"ל בבקורת זו, והלא יעקב אבינו בחיר האבות, איש תם ישב אלהים, כל כלל ישראל מיוסד עליו, ובודאי אם התורה עצמה אומרת שעשה איזה דבר שאינו כהוגן פשוט שיש לנו כלל כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, וזה כולל את יעקב אבינו, אבל כאן הרי אין שום מקור לזה, ולמה לנו לגבב עליו טענות. ואף שכנראה גם הוקשה לחז"ל מדוע נטמאה דינה על לא עול בכפיה, ולכן גלגלו חז"ל עונש זה בעון של יעקב שמנעה מעשו, אבל באמת זה לא מוכרח כלל, כי הרי רש"י גופיה להלן [לד-א] מביא מחז"ל שדינה נענשה משום שיצאנית היתה, שהיתה יצאנית כמו לאה, ורב"ח פירש שזה היה חסרון בצניעות והכתוב מגנה את האשה כשהיא יצאנית, ולכן נענשה, וא"כ יש לנו טעם מדוע נענשה דינה¹, ומדוע יגבבו חז"ל "חטאים" על יעקב, שאין לזה שום הכרח במקרא? וזה בודאי צריך להוסיף, שכאשר מגלין חז"ל מומים ביעקב, הלא אז גם צריכים להסביר מה היתה כוונת יעקב ובמה הוא טעה?

והקושיא מתגברת עוד יותר, שהרי הטענה הזו לא מובנת כלל ואין לה כלל יסוד, וכי היה ליעקב להפקיר את בתו התמימה לרשע כמו עשו ולא לחשוש להיפך שמא הוא ישפיע עליה. הלא זה סכנה רוחנית עצומה! וכי כך ההלכה? והלא ברור לכאורה שאילו היה יעקב שואל שאלה להלכה מה עליו לעשות בנוגע

לשידוכה של דינה לעשו, בודאי היתה התשובה שעליו להטמינה ולא להשיאה לעשו, והרי עשו מומר הוא ואסור לינשא למומר, וא"כ מה הטענה על יעקב?

גם צריך להבין הלא גם לאה לא רצתה לינשא לעשו, ולכן בכתה כל כך הרבה עד שהיו עיני לאה רכות, tender, ולא מוצאים אנחנו שזה נחשב כטענה על לאה, ואדרבה התורה מבליטה את זה כשבחה של הצדקות של לאה, שהרי הגמרא מגיעה לזה מתוך זה שאי אפשר שבגנותה דבר הכתוב? [וזה בודאי קשה לפי מה שנראה לי שכוונת חז"ל במה שאמרו שעניי לאה רכות משום שהיתה בוכה על גורלה שנפלה לעשו עד שנשרו ריסי עיניה, ולפי פשוטו הכוונה בזה שכ"כ היתה מדוכאת מגורלה עד שבכתה ובכתה עד שנשרו ריסי עיניה, וזה דבר שלא מובן היטב וכי ריסי העינים נופלים מבכי, ובאמת רש"י השמיט תיבות אלו אף שמקורו מהגמ' הנ"ל, אלא כמדומני שבאמת התורה רק אומרת על לאה שהיו עיניה רכות ואילו רחל היתה יפת תואר ויפת מראה, אבל על לאה רק כתוב שהיו עיניה רכות, אבל בהחלט שייך לומר שהיתה יפת תואר כמו רחל, הם היו אחיות, אין סיבה לומר לא כך, ומן הסתם נראו שוות שלכן לא הכיר בה יעקב עד הבקר והנה היא לאה, אלא שמכיון שהיו כולם אומרים שלאה לעשו, ממילא היא בכתה לא בתור צער ודכאון, אלא בדוקא להשחית את יפיה, כלומר היא רצתה שעשו לא ירצה אותה משום שהיא לא תהיה יפת תואר ויפת מראה, ולכן בכתה באופן כזה שהבכי ינשר את ריסי עיניה בכדי שתאבד את חינה בעינו, וזה מובן טפי, אבל הרי זה שבח של לאה ולא בגנותה מדבר הכתוב², וא"כ מדוע אין זה טענה עליה כמו שיש טענה על יעקב?

ופשוט לכאורה שכל מה שמכניסים חז"ל ורש"י הקדוש בביאור המקרא הוא ללמדנו את יסודות התורה ואיך להתנהג במצבים כאלו, וכי שייך לומר שנאמרה כאן הלכה לדורות, שמכיון שזה טענה על יעקב שנענש עליה, לכאורה שעשה טעות, וא"כ היה יוצא לפי זה שעלינו לנהוג למעשה שלא כיעקב בזה. האומנם?

ויש בזה מהלך ממו"ז זצ"ל באמת ליעקב שבאמת לגופו של דבר זה לא היה טענה על יעקב, אלא

1. אלא שבאמת הדברים משלימים זה את זה, דמה שכתב שדינה יצאנית וכו' זה גופא הטעם שנענש על דינה, והיינו שנענש על שהרשה לה לצאת לראות בבנות הארץ, דמן הסתם לא עשתה כן בלי רשותו, וא"כ מדוע לא פחד יעקב שמא תיפגם ותושפע מבנות הארץ כמו שחשש שמא תיפגם מעשו, ובהכרח שלא רצה בשום פנים ואופן שעשו ישא את דינה, ועל זה נענש, ואמנם אילו היה שומר את דינה מבנות הארץ כמו ששמר אותה מעשו, לא היה נענש.

2. ואדרבה עיין ברשב"ם שפירש ועיני לאה רכות: נאות, וכלה שענינה נאות אין כל גופה צריכה בדיקה, וכ"כ דע"ז: לשון רך וטוב כלומר שהיתה נראית יפה מתוך שהיו עיניה יפות ונראה רכה וילדה אבל רחל היתה משובחת ביפיה אלא שהיו עיניה כואבות מן הבכי לפי שראתה שתפול לגורלו של עשו לפי שהיתה עקרה ויגרשנה יעקב וישאנה עשו, הרי שזה בדיוק ההיפך ממש"כ חז"ל ורש"י.

שהיה כאן סתירה בהתנהגותו, וזה ע"פ מה שייסדו החת"ס והרבה אחרונים שיצחק רצה שתהיה שותפות של יששכר וזבולון בין עשו ליעקב, שיהיה עשו מפרנס את יעקב כך שיוכל יעקב לשכון באהלי שם, ואף שרבקה מיאנה בזה, אבל עכשיו שחזר יעקב לארץ ישראל והיה צריך לדור בשלום ובשלווה עם עשו בא"י, היה בדעת יעקב שמא יעשה כן, ויבוא השלום על כנו, ולכן שלח מלאכים לדעת מה בכוונתו של עשו, ולכן היתה הטענה עליו שאם הוא מסכים להשתתף עם עשו בפרנסה, ושכל קיום התורה יהיה תלוי על עשו, א"כ מדוע לא מסכים גם להשיא לו את אשתו, הרי שהטענה עליו שמעשיו לא מתאימים זה עם זה. והנה אף שזה מיישב קצת חלק מהתמיהה, וגם מיישב מדוע אין זה טענה אל לאה, אבל עדיין לא מובן מה זה נוגע לנו, ומדוע יש לבקרו על זה, ומה גם שאף שמותר להתפרנס ממנו, אבל וכי משום זה מותר להנשא עמו, הלא עכ"פ עשו הוא ישראל מומר ואסור להתחתן עמו!

וצריך להוסיף בזה שמחמת האיסור להתחתן עמו לק"מ, והיינו לפי מה שייסד בנפשה"ח שבתקופת האבות היה מותר לעבור עבירה לשמה, שיעקב אבינו נשא שתי אחיות ועמרם נשא דודתו, שמכיון שהאבות קיימו את התורה כפי שורש נשמתם, א"כ כפי שורש נשמתם ראה יעקב שעליו לישא שתי אחיות בשביל קיום עם ישראל, ואף שיש בזה עבירה מכל מקום כך בונים כלל ישראל.³ ונראה לפ"ז שזה היתה הטענה עליו, שמכיון שיש מצבים קודם מתן תורה שזה מותר, א"כ מדוע זה לא מותר, ובודאי אסור לישא רשע, אבל הלא אפשר שהיא תחזיר אותו למוטב, וא"כ זה לא גרע מעבירה לשמה, וא"כ היה לו לעשות כן בשביל הצלת כלל ישראל, כי אם אין עשו אז אין גזרות שמד, ומכיון שלא עשה כן, אלא שסבר שלפי דיני התורה אסור להתקרב אל הרשע, וא"כ מדוע נשא שתי אחיות, ובהכרח שיש איזה סתירה בהנהגתו.

אבל לפ"ז בודאי כל זה לא נוגע לנו להבנת המקרא ולהדרכה בחיים!

אבל באמת מוצאים אנחנו דו-שיח מעניין בין שני גדולי הדור מהדור הקודם שהשלכותיו נוגעות עד היום שממחיש לנו עד כמה זה נוגע לנו למעשה, והרקע לזה בשנות השלשים למאה הקודמת במחלוקת הידועה שבין החרדים אי מותר בכלל להשתתף בועד הלאומי של הקהילה החילונית שהיה מושל אז בא"י מטעם הבריטים, והיו אלו שגרסו שצריכים לצאת מהועד ויש שגרסו שאדרבה צריכים להשאר ולהתחבר אתם ולהחזירם למוטב וכו', ובאמת זה התחיל עוד בימי

המחלוקת הגדולה בין הגרי"ז וסייעתו ובין הגרא"י קוק וסייעתו, אבל לאחר פטירתם נסערה המחלוקת שוב, ואז נדפס בעתוני התקופה מכתב פרטי מהגרא"א וסרמן הי"ד לחברו היושב בתל אביב רבי דוד פוטאש, שבו כותב הגרא"א דעתו שאסור להתחבר לחפשים בשום ענין ואופן, ומחוייבים לצאת ומי שלא עושה כן הוא מחטיא את הרבים ומחלל ש"ש, ואיזה עסקנים קנאים הדפיסו את המכתב במודעות שהדפיסו בחוצות עיר תחת הכותרת "פסק הלכה מאת גאון ישראל", וזה גרם לסערת רוחות ענקית בירושלים ובכל הגולה, והתחילו המודעות נגד ובעד כמו שידוע, ואז כתב הגרא"א מלצר מכתב להגרא"א בו הוא שואל אותו דעת תורה איך להחליט ולהכריע במחלוקת זו, והגרא"א שהיה מקנא קנאת ה' כתב מכתב מפורש שאין שום ספק שצריכים לצאת מהועד, והחרדים צריכים לעשות להם קהילה נפרדת כמו שעשו החרדים באונגריה ובגרמניה (שלא כמו בפולין), והביא כמה מאמרי חז"ל על זה שאסור להתחבר לרשעים בשום אופן, והרי זה משנה מפורשת אל תתחבר לרשע, וכל דבריו נכתבו באופן נחרץ ובהחלטיות, ואסור לעשות שום חשבון, ושלח את המכתב להגרא"א בארץ. אנחנו לא מוצאים מענה מהגרא"א, אבל הגרא"א שלח העתק ממכתבו זה שנועד להגרא"א גם אל החזו"א היושב בב"ב (שעלה לא"י רק בשנת 1933 ועדיין לא ידעו כולם מי הוא החזו"א אבל גדולי הדור ידעו היטב) בכדי שיעיר לו ואשר ימצא מה להעיר עליו יועיל נא בטובו להודיעני דעתו.

מסיבה מובנת החליט החזו"א שלא לענות להגרא"א באופן ישיר (ומן הסתם הבין החזו"א שהמכתב לא ישאר פרטי ויבוא לידי העסקנים שאז יעשו מזה פלוגתא בינו ובין הגרא"א ואת זה הוא לא רצה) אלא כתב מכתב להגרא"א בעילום שם וכאילו הוא כותב מכתב שאלה בענינים אלה להגרא"א, אלא שמתוך שאלתו הוא כותב את דעתו, מקודם הוא מאריך שהמנהג בפולין תמיד היה שבחרו רב העיר והוא היתה לו השליטה על כל הקהילה כולל גם החפשים שהיו תוך מרותו, ואח"כ הוא כותב שאי אפשר להחליט בדברים אלו באופן החלטי ונחרץ אלא ו"אמנם התחברות לרשעים צריכה שיקול הדעת אם היא מפסדת או מרווחת, שהרי נענש יעקב אבינו ע"ה על שמנע דינה מעשו... ואמנם שיקול הדעת צריכה סייעתא דשמיא שלא יכשל ח"ו... ומבוארת דעת החזו"א שאין להחליט בזה שתמיד זה פסול, אלא תלוי בכל מצב, וראיתו היא מהא דנענש יעקב, שזה פלא גדול.

והנה הגרא"א בחכמתו הבין מיד שהחזו"א

3. ובמק"א ביארנו שזה למד יעקב בבית מדרש של שם ועבר, דזה לא היה תורת האבות, שהם שמרו את התורה כפי שהיא ניתנה, אבל אצל שם ועבר למדו שלפעמים יש לקיים תורה באופן אחר, כפי שורש נשמתו, וזה רק עד מתן תורה, כמובן.

שלח את המכתב הזה, אבל הוא לא מגלה את זה אלא כותב מכתב תשובה לזה שכותב אליו בעילום שם אלא שמכתירו "כל דילידא אמו כוותיה תילד", ובתוך דבריו הוא כותב שאין להביא ראיה ממאמרי חז"ל שכידוע דבריהם סותרים זה את זה וצריכים להתייגע להבין דבריהם בכדי להוציא דבר שלם, ואח"כ הוא מתייחס לראיית החזו"א מהא דדינה וכותב וז"ל: מה שהביא מאמרם שנענש יעקב על שלא רצה לתת את דינה לעשו שמא תחזירונו למוטב ודאי לפום ריהטא אין לך דברי תימה יותר מזה, ואלא מעתה מי שיש בת יתור אחרי חתן רשע שמא תחזירונו למוטב? אבל כבר נשאלה שאלה זו מראשונים ובפירוש ברטנורא ר"פ וישלח כתב לפרש שיעקב היה ירא שמא תחזירונו למוטב ולא היה חפץ בזה עיי"ש. וצריך להוסיף על דבריו לפי מ"ש הרמב"ם שישנם רשעים שהדין נותן למנוע מהן התשובה ובמדרגה כזאת היה עשו בעיני יעקב, ואפשר שלא היה כן, עכ"ל.

הלשון המדוקדק של הספר עמר נקא [רבינו עובדיא מברטנורא – נקי קדוש אמת]: קשה אדרבה היה ראוי שתחשב לו לצדקה שמנעה מיד הרשע? י"ל שיעקב לרעה נתכוון שלא היה רוצה שאחיו יהיה צדיק כדי שלא יתקיים בו ברכת היה גביר לאחיק, עכ"ל.

וביאר ר"א את הדברים ע"פ דברי הרמב"ם בהלכות תשובה שכתב שישנם רשעים שהדין נותן שלא יחזרו בתשובה, וכגון פרעה וסיחון, וכן יש בספר שמואל לגבי בני עלי, שהקב"ה רוצה שימותו ברשעם מאיזה סיבה ושלל תתקבל תשובתם, ולדעת יעקב זו היתה מדרגת עשו, ולכן לא רצה שיחזור בתשובה ולכן מנע את דינה ממנו. אלא שהטענה עליו היתה שאפשר שזו לא היתה מדרגתו של עשו, כי רק היודע תעלומות יכול לדעת את זה, אבל זה לא היה בסמכותו של יעקב להחליט כן.

והנה היודע קורות העתים מבין שמחלוקת זו קיימת עדיין, כי במתכונת המחלוקת ביניהם הדבר בטל מן העולם, כי כמה שנים לאחר זה התלקחה המלחמה העולמית ונהרג הגרא"ו ביחד עם שש מליון, ואח"כ התבטל כל הועד הלאומי, והחזו"א התפרסם בתור גדול הדור והכל נחתך על פיו, והנה שיטת הגרא"ו ברבות הימים התפתחה לשיטת העדה החרדית וחוגי סאטמר שמחרימים את המדינה לגמרי, ולא משתתפים בבחירות וכו', אבל שיטת רוב גדולי ישראל היא כפי שביאר החזו"א במכתב קטן זה, שההשתפות והחיבור עם הרשעים תלוי בשיקול הדעת אם זה מפסדת או מרווחת, וכל שיטת אגו"י והחרדים נובעת משיטה זו, ולפי מכתב קטן זה יסוד הדברים הוא בדברי רש"י אלו שנענש יעקב על שמנע את עשו מדינה [ובדואי שצריכים

להוסיף שזה לא היה נגד ההלכה קודם מתן תורה, וכן"ל]. הדברים מרעישים!

והנה יש לעיין בדעת החזו"א, הלא ישנן הרבה מאמרי חז"ל וכמו שהביא הגרא"ו שאסור להתחבר עם הרשעים שהרי לומדים ממעשיהם, ולא אמרינן שאנו נחזירים לשלום, וא"כ איך מסתדר החזו"א עם גישה זו שלדעת הגרא"ו היא מכריעה? ואיך יכול החזו"א לסמוך על מאמר חז"ל סתום ולהוכיח ממנו הלכה למעשה מדורותינו?

ונראה פשוט שכוונת החזו"א בהביאו מאמר זה אינו לקבוע הלכה מתוכו, אלא להראות לנו שבכל שאלה ושאלה יש יותר מצד אחד, הדברים אינן חתוכים בלי שום שיקול, אלא ששיקול הדעת מכריע בענינים אלו, כלומר צריכים לדעת אם מרויחים או מפסידים בהתחברות עם הרשע, ואם מרויחים אז זה לא נקרא התחברות, זה נקרא התגוננות, זה לעמוד על המשמר, ובדואי צריכים לזה ס"ד והכרעת דעת תורה באופן היותר גדול, ובכדי להסביר לנו את ההשקפה שהכל תלוי במצב, ואין לחתוך את הדין בסכינא חריפא, הוא מביא את המאמר הזה המורה לנו שלפעמים צריכים באמת להתחבר עם הרשע, לפעמים הרווח גדול מההפסד, ואילו היה יעקב מניח לדינה לשאתו אולי היה משנה את פני ההיסטוריה של כלל ישראל, ולמעשה הרי דינה לא הצליחה שהרי נאנסה ובסוף נשאה שמעון [וי"א איוב] משום שאף אחד אחר לא נשאה, וא"כ ג"ז חשבון, ולזה הביא החזו"א את מאמר חז"ל זה.

ועוד יש להוסיף, שאפשר שהחזו"א לשיטתו במושג רשע, שלפי דעתו אין כזה דבר כמו רשע בזה"ז, כי מכיון שיש חיוב תוכחה, ואנחנו לא יודעים להוכיח היטב, ממילא כל הרשעים היום הם כאילו לפני תוכחה, וממילא פוסק החזו"א בכמה מקומות בספריו שהיום כל הרשעים הם כמו תינוק שנשבה, ואדרבה צריכים לקרב אותם, והנה עשו הוא ג"כ קודם תוכחה, כי הלא ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו, ואיך שנבין את זה, אבל יצחק לא הוכיח את עשו על התנהגותו, ורבקה בודאי שלא, ולא היה אדם אחר שהעז להוכיחו, וממילא אפשר שלא נחשב עשו לרשע של ממש, וגם הלא יש כאלו אחרונים שסוברים שעשו בכלל לא היה רשע במושג שאנו מבינים מה הוא רשע, ובפרט למה שכתב בא"ל שהיה מסכים להשתתף עמו ביששכר וזבולון, וא"כ היה מותר לו מן הדין לישא את עשו, ולכן מכיון שמצד הדין אינו נחשב רשע, ממילא שייך להתחבר עמו כל שיש רווח יותר מההפסד, וזה שיטת החזו"א, והיא השיטה שנתקבלה היום ברוב מנין ורוב בנין של בית ישראל.

והנה מתאים מאד לזה עוד שני דיבורי חז"ל בפרשה זו, כי כנראה מה שגילו לנו חז"ל בגמ' סנהדרין

צ"ט ב' שתמנע היתה פלגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק, ובחז"ל שרצתה להתגייר אצל האבות ולא קבלוה עד שנשאה לאליפז, והתוצאה הוא עמלק, שציער לישראל, ולפי הגמ' שם זה היה טענה שלא הו"ל לרחקה, והו"ל לקבלה, ולפמש"כ השיטה שלא לקבל אותה היה משום שהיא זרע עשו, ואולי אברהם ויצחק לא קבלוה משום טעם אחר, אבל יעקב לא קיבלה משום שלא רצה להתדבק בזרע עשו, אבל אעפ"כ זה גרם צרות לכלל ישראל, כי שמא היה לו לחבר בין האחים במקום לגרום פירוד ביניהם, וזה ראייה מוכרחת לדברי החזו"א שצריכים לשקול בכל פעם את הרווח כנגד

ההפסד.

ואולי יש לגמור במש"כ חז"ל שהביא רש"י [לו-ג] ואת בשמת בת ישמעאל אחיות נביות, והקשה רש"י הרי מחלת שמה בסוף פרשת תולדות, אבל מכאן לומדים חז"ל דבר נפלא, וממנו לומדים שנמחלו כל עוונותיו, הרי שיום החתונה יכול לפעול אצל החתן מה שלא היה יכול לפעול קודם, הרי שאם עשו היה נושא את דינה הרי היו נמחלו עוונותיו ושוב לא היה רשע, וזה פלא שיסוד עמום כזה לומדים מעשו והרשע, אבל מ"מ הוא היה הופך עורו מהיום ואז וממילא היתה יכולה דינה להגביה אותו, וממילא זה הטענה על יעקב!